

azért, hogy a vallásszabagságot nekünk biztosítsák s nekünk ez örökséget tiszteletben meg kell tartani. Tegyük fel, hogy a mások vallásos meggyőződése szerintünk téves s homlokegyenest ellenkezik azzal, a mit mi igazságnak tartunk: akkor sem tehetünk s nem is szabad egyebet tennünk, mint a tévely ellen az igazság fegyverével küzdeni. Az igazság érdekében csak igazsággal biztosítjuk az igazi győzelmet. Üldözéssel senkit meg nem téríthetünk; sőt ez uton még makacsabbá tesszük tévelygésében. Szelid bánásmóddal s nagylelkűséggel tesszük még az ellenséget is barátunkká.“

Volt idő, midőn hazánkban is az embereket vallásos meggyőződésükkel ellenkező eskü letételére kényszerítették, sőt a miatt a hivataloktól is elzárták: az „Inquirer“ cikke most sem lesz minden tanúság nélküli ránk nézve sem.

cz.

LEVELEZÉS.

Skócia, 1880. június 29.

Kedves Boros ur! *)

A mult akademiái év utolsó hetei annyira túlterheltek voltunk, hogy szives levelére még nem válaszolhattam. Azonban végül eljuttottam a hegyek közé e csendes nyughelyre, és most gondolataimat az ön munkája és reményei távol eső színterére fordíthatom. . . .

Örömmel olvastam leveléből, hogy ön akademiái teendőit a vasárnapi iskolázás gyakorlati munkájával is összekapcsolta; mert, valóban, a csupa eszmék világa életünknek csak felét, gondolatainknak még felét sem teszi, teljességét pedig a rokonszenyben és tevékenységben éri el és a keresztény egyház soha addig nem lesz szellemi atyafiság, míg abban minden osztály fel nem leli a módot arra nézve, hogy javaikat kicseréljék s egymást a keresztény eszme magasztosságára emeljék. Meg vagyok győződve, hogy a mai vallási skepticismus sokkal kevésbé tulajdonítható a tudomány előhaladottságának, mint a kegyes isteni tisztelet és az érdeknélküli szeretet hanyatlásának. Midőn az emberek megszüntek teljesíteni a mennyei atya akaratját, többé már azt sem tudják, ha valjon a tudomány Istentől van e vagy nem.

Különösen érdekelt engemet önnek a mi politikai életünkben történt változást illető nézete. Megvallom, hogy ez előttem egy általában nem volt örvendezés tárgya, s nagy mértékben osztom azon apprehenziókat, a melyeket az ön honfitestvérei a külföldi ügyek iránt táplálnak. Ámbár én mindig a szabadelvű párthoz tartoztam, még is úgy gondolom, hogy annak vezetői az utóbbi hat év alatt teljesen rossz irányban haladtak európai és ázsiai politikájokban; elannyira, hogy az utóbbi

*) Örömmel közöljük Dr. Martineának t. barátunkhoz intézett rövid, de érdekes levelét. Szerk.

választások alkalmával, életemben először, én is ellenök szavaztam. Bár mennyire bámulom is Gladstonet, államférfiui itéletében nem bizom . . .

hive

Martineau Jakab.

Székelyföld, jul. 15. 1880.

Tisztelt Szerkesztőség!

Alkalmam volt nem régen Torda aranyos unitarius egyházkörnyék néhány községét meglátogatni, barátaimmal találkozni. Már korábban feltűnt volt előttem, hogy midőn más unitár. egyházkörök törekedésök és tevékenységöknek jeleit tudták felmutatni, ilyet az Torda-aranyos egykőről a „K. Magvető”-ben sem láttam — gondoltam: csak hallgatnak s titkolják munkálkodásukat s előhaladásukat és alattomban nevetnek a mi megfeszített erőlködéseink gyenge sikere felett. Hanem aztán megtudtam, hogy ott bizony még az új egyházi szervezet sincs életbeléptetve. Közgyűlést egy évben egyszer szoktak tartani a zsinat, vagy egyh. főtanács ideje tőzsomszédságában, s azt is sebes futtában, mintha csak egy kellemetlen kötelességet ráznának le magukról; az egyh. intézkedések és rendeletekből alig egy párt vesznek tudomásul; kebli ügyek intézéséről szó sincs — tán nincs is kebli ügyök; évi egyh. eseményekről senki sem referál; világi tanácsosok nincsenek a gyűlésben, s tán még a felügyelő godnokot sem szokták meghívni, a mint erről az egyh. főtanács előtt megfordult egy panaszról emlékezem.

Igy foly s talán még gyarlóbban a papi-székezés is. Nevezetes az mit az évekenkénti vizsgálóság jellemzésiről hallottam: ugyanis az évi bérhátralék roppant nagy, de a szegény belső emberek már nem is mernek panaszkodni mert a legutolsó kepefizetőnek is kitörölhetlenül zeng fülébe a már sokszor hangoztatott, reájuk nézve kellemes, de a belső emberekre leverő esperesi válasz: „hátha a sem volna — hallgasson!” De mindezek csak a kanon szerénti eljárás keretébe tartoznak. Hol vannak más egyebek: a vasárnapi iskola, a tanítói értekezlet, papi összegyülekezés, könyvtár, olvasó egyesület stb. stb.? ezeket ottan ne keresd jámbor utazó, hanem van ott annál több uzsoráskodás, áskálódás, gyanúsítás, huzalkodás, szemrehányás stb. Tán két pap sincs ott egymással nem mondom rokonszenvi, de elvi barátságban és egyetértésben is, annál kevésbé pap és mester, belsőember és ekklesia, sőt a presbyterium a pap kizárásával intézi az ekklesia ügyeit Gondolám magamban: itt valami rothadt van Dániában.

Ébredjenek uraim! megviradt már! Hiszen önök közt sok derék ember van külön külön . . . s aztán oly közel a focushoz . . . s aztán oly közel egymáshoz az egyházak, mint egy katlanban. A nap rég feljött már! vagy talán egy nagy setét felhő árnyékolta be önöket. . . ?

Egy székely.

Torda-Aranyoskör, 1880. aug. 1.

Tisztelt Szerkesztőség!

Több éven át figyelemmel kísértem a torda-aranyos-egyházmegyei unitárius szent ekklesiák közigazgatását, gazdálkodását, tanügyi és valláserkölcsei állapotát s e szemléletemben szomorúan győződtem meg ar-

ról, hogy a fenemlített egyházmegye közigazgatása, gazdálkodása, ügytanügyi és valláserkölcsi állapota az utóbbi husz év alatt s különösen az utóbbi évtízben rohamosan hanyatlott. Mint világi consistor jelen voltam egy pár visitation és egy pár partialison, hol a körü esperes e kérdéssel fogadott: „Mit keres ön itt a papok gyülekezetében?” E kérdésből azt lehet következtetni, mintha a világi consistoroknak nem lenne joga a partialis gyűléseken megjelenni. Ezt nyíltan nem mondta ki ugyan az esperes, de alattomos intrigáival oda működött, hogy a torda-aranyosmegyei világi consistorok a partialis gyűlésekről végképen kimaradtak. Így vonultam vissza én is várva egy jobb alkalomra, mikor számon lehet kérni úgy az egyes ekklesiák, mint az egyházközgyűlés húsz éven át folytatott sáfárkodását. Örömmel látom a „K. Magvető”-ből, hogy a többi egyházmegyék lelkesedéssel és szent buzgalommal törekednek ekklesiáik közigazgatásán, vagyonkezelésén, tanügyi és vallás-erkölcsi állapotán javítani. Örömmel látom a Főtiszt. Egyh. Képv. Tanácsnak egy pár rendeletéből, hogy erélyes intézkedéseket tett a végre, hogy az ekkliák közigazgatása, vagyonkezelésének módja és tanügyi állapota korunk követelményeinek megfelelőleg rendbe hozassék. Azonban szomorúan tapasztaltam azt, hogy a torda aranyos-egyházmegyei kerületben — bár az oly közel fekszik a központhoz, semmi nyomát nem láthatni a haladásnak, sőt nagy rendetlenséget, megdöbbentő viszonyokat tüntet fel.

A közigazgatás annyira megromlott ezen esperesség alatt, hogy vannak ekkliák, melyekben a presbyterialis gyűléseket a curatorok a helybeli pap kizárásával tartják meg; holott e gyűlésnek egyházi elnöke épen a pap. Az évenként tartatni szokott visitatiók nevetséges módon folynak le. Azokon tanácskozási sorrendről szó sincs. Egyszerre beszél ott minden ember. Mikor azon kérdésre kerül a sor, hogy hát a képét befizették-e? Akkor feláll egy presbyter, — ki már egy pár liter pálinkát a szent nap örömére, a közösből bevágott, — s kijelenti, hogy fizetgetjük tisztelendő esperes ur! mire felelet az, hogy „jól van!” De mikor a belső emberek erre kijelentik, hogy de bizony a kepenék egy tizede sincs befizetve, azt kapják feleletül, „*hogy köszönjék meg azt is, mert hátha azt se kapnák!*” Ezen eljárás által odajutott e megyében a kepefizetés ügye, hogy ma csak a fizet képét, a kinek tesszik. Ily módon a belső emberek kepeilletménye évek hosszú során marad behajtatlan, mert egyházmegyénkben még mindig az a régi rossz rendszer van fenn, hogy a képét a belső emberek szedik be s így saját javukra, hallgatóikkal szemben követelőleg nem léphetnek fel, mert ebből aztán surlódás fejlődik ki belső emberek és hallgatók között, mely alkalmat az esperes a belső emberek üldözésére örömmel szokta megragadni. Ezen állapotok miatt oda jutottak a torda-aranyosmegyei belső emberek, hogy egy pár kivételével tönkrementek, elszegényedtek. Egy másik kérdés pedig az, hogy az ekkla jövedelmei befolytak-e, s tőke és kamat biztosan vannak-e elhelyezve? Erre a felelet ismét csak az, hogy a jövedelem és kamat bejött s a tőke sehol sincs veszélyeztetve. Mikor aztán arra kerül a sor, hogy a befolyt jövedelem tényleg bemutattassék a helyszínén s megszámláltassék, kiadja az esperes a parancsot, hogy hozzák el. El is megy a

számadó egyházi, de még egyetlen egy alkalommal sem jött vissza. Kifogyva az időből az esperes elutazik s az egyház pénze marad a számadó egyháznál biztosítás nélkül, szabad használatára, mely után kamatot nem fizet, sőt a tőke is akárhányszor oda vész. Midőn ily esetekre figyelmeztetik az esperest, azt szokta mondani: „Jól tesz ik, ha sználják felök, hisz ugy is az övék!” Curiosumkép emlitem fel: Volt egyszer egy ekklesiának egy lelkiismeretes számadó egyháza, ki az ekkla jövedelmét kétszáznegyven forintot kőszpénzben letette a visitatio asztalára. Ezt mint unicumot az esperes lepecsételni rendelte, azonban mielőtt lepecsételtenék felszólal egy presbyter, hogy Péter atyánkfiának szüksége volna a pénzre, mert ügyes-bajos dolgai vannak s az eredmény a lett, hogy a pénz Péter atyánkfiának biztosíték nélkül kiadatott. A kamat elpárolog, s a tőke évek malva felhajatlanak nyilváníttatik. Egy lényeges kérdés van még hátra, melyet visitatio alkalmával az esperes föl tesz, t. i. volt-é rendes iskolatartás a lefolyt évben? Erre a felelet természetes az, hogy volt. Pedig voltakép százötven tanköteles közül alig látogatta az iskolát naponként husz-harmincz tanuló s azok között sem lehet csak egyet is találni, ki jól olvasson és írjon. Ide vonatkozólag ismeretes az esperes azon szokatszavajárása: „hátha mindenki tanult ember lesz, akkor ki dolgozik.” A despoták és uzsorások nem szeretik a tanult embert. Az iskola mulasztók megbüntetéséről szó sincs. Pedig az állam sokat áldoz a népnevelésre s ime az aranyos-tordamegyei unitárius felekezeti iskolák néptelenek, üresek. Ha visszatekintünk az ötvenes évek-re, a maival szemben áldanunk kell ama kort, mert akkor tömve voltak iskoláink tankötelesekkel s tordai algymnasiumunknak több tanulóat szolgáltatott, mint ma tanügyi törvényünk tizenkét évi fenállása után. Ha templomainkban istenítisztelet alkalmával megfigyeljük, hogy kik éneklék az urnak dicséreteit és zoltárait, látni fogjuk, hogy azok a hallgatók, kik az ötvenes években végezték elemi tanulmányaikat. Az újabb nemzedék, fájdalom, énekelni sem tud. Ez az eredménye a fennebbi axiómának: ha mindenki tanul, ki dolgozik akkor?! Boldogok e meggyében levő kántortanítóink, mert nem kell a tanítással sokat törődniök, jól tudván, hogy csak így tehetnek tetsző, kedves dolgot az ő esperesuroknak. Azonban az is igaz, hogy az államsegélyre nagyon kevesen érdemesítették magokat. Volt azonban egy, a ki egymásután háromszor kapott száz-száz forint államsegélyt s ki akkor oly szegény volt, hogy csak huszezer forintja volt kiadva uzsorára s ma már százezer forintos birtokos. Ez a tanító L. D. az esperes unokája volt! Ecce! Ilyenek a mi viszonyaink Torda-Aranyoskörben. A kepe meg nem fizetése szokássá vált s e miatt belső embereink elszegényedtek, míg esperessük az ők károkon főuri vagyonra tett szert. Ekklesiáink vagyoni állapota tönkre ment, mert nemcsak a kamat, hanem a tőke is nagyon sok esetben végkép elveszett. Tanügyünk visszaesve, alásülyedve. A vallásos erkölcsi élet annyira sülyedt, hogy a hivek a temp omben czivakodnak és verekednek.

Tudósításom azzal az igérettel zárom be, hogy közelebbi alkalommal folytatni fogom.

Egy consistor.

NYILATKOZAT EGYED FERENCZ UR VÁLASZÁRA ÉS ÉSZREVÉTELEIRE.

A „K. Magvető“ ez évi első füzetében az E. F. ur neve alatt tesületünkre felhozott kisebbítésekkel és a 6-ik osztály beállítását nem pártoló nézetekkel szemben, a második füzetben megjelent észrevételeim minden sorát fentartom és azokból egy betűt sem vonok vissza. A 3-ik füzetben E. F. ur a tárgyat illetőleg semmi újat sem hoz fel. Tekintve ezt, de tekintve azt is, hogy az említett kisebbítéseket eltagadja és visszahuzódik: észrevételeit feleletre érdemesnek nem tartom s a személyemről irt badarságokra nézve, magamat a védekezéstől felmentettnék érzem. Sz. Kereszturon, 1880. jul. 17.

Sándor János,
gymn. igazgató.

IRODALMI ÉRTESSÍTŐ.

Egyházi imák és beszédek. A hódmezővásárhelyi első unitárius isteni tiszteleten 1880. évi május hó 17-én — pünköst másodnapján — tartotta Nagy Lajos, unitárius tanár és esperes. Ez imák és beszédek nemcsak azoknál fognak szíves fogadtatásban részesülni, kik első sorban ohajtották megjelenésüket, hogy állandó formában bírják a rájuk nézve nevezetes nap emlékeit, hanem mind azoknál, kik egy szépen kidolgozott beszédben, annak tiszta, folyékony magyaros irályában gyönyörködni tudnak. A beszéd tárgya a szentlélek unitárius felfogás szerint, melynek alapos fejtegetése s a megnyitó imán előmlő költői hangulat a figyelmet teljes mértékben lekötik. A csinosan kiállított füzetet urvacsorai beszéd és imák zárják be. Ajánljuk t. olvasóink figyelmébe annál is inkább, mert az egész jövedelem a hódmezővásárhelyi unitárius egyház javára fordittatik. A füzet ára 20 kr.

A Magy. Prot. Egyh. és Isk. figy. VII. VIII. füzete megjelent a következő változatos gazdag tartalommal. 1. Teljesítsük missziókat, Czelder Márton. 2. A lützeni ütközet befolyása a vallásügyre nézve, Csuthy Zsigmond. 3. Biblia és természet, Pápai Imre. 4. Tóth Mihály. 5. Missziói közlemények. Belmisszió. 6. Külmisszió, Láng Adolf. 7. Bibliai fordítás. 8. Szabad reformált egyetem Hollandiában, Venetziában Sándor. 9. Könyvismertetés. 10. Mutatvány Pécsi Simon bibliafordításából. 1643. Közli Koncz József. 11. Adatok Magyarország bűnvádi statisztikájából, Láng Adolf. 12. A Talmudisták vagy Rabbinsták ismertetése, Molnár Zsigmond. 13. A Régiék. I. Rákóczi György levele Rákóczi Zsigmondhoz. 1620. szept. 16. Közli Szilágyi Sándor. 14. II. 1620. decz. 16. Közli Szilágyi Sándor. 15. III. Bethlen Miklós levele Teleki Mihályhoz 1672-ből. Közli Koncz József. 16. Külföld. 17. Belföld. 18. Könyv- és lapszemle. — Megjelent az Evangéliomi lelkészár VIII. füzete is, melyben Könyves Tóth Kálmán és Czelder tollából vannak alkalmi egyh. beszédek.

Nemzeti Nénevelés. VII.—VIII. füzet (juli, augusztus) gazdag tartalma: Paedagogiai levelek. Országos női iparkiallítás, Gelléri Mórtól. Egy elfeledett nevelő életéből, Zsilinszky Mihálytól. Csengery Antal. Régi magyar élet. Nagy Gyulától. A fényűzésről, dr. Sebestyén Jenőtől. Az ugynevezett isk. takarékpénztárak kérdéséhez. Luttenberger Ágost. Rezgő mozgás, Mendlik Ferencztől. A természetrajz aesthetikai oldala, Nemcskay Irmától. A budapesti VI. ker. állami tanítóképző-intézetéről. A természettani oktatás a népiskola alsó osztályaiban. y. r. Vegyesek.